

ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС ТА СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ

Стаття присвячена висвітленню основних напрямків дослідження у галузі психології профорієнтації. Здійснено історичний екскурс розвитку наукових уявлень на проблеми професійної зайнятості та вибору професії. Детально проаналізовано дослідження у цій галузі початку ХХ століття у межах психотехніки, післявоєнне становлення психології профорієнтації та сучасний етап розвитку цього науково-прикладного напрямку досліджень. Окреслено сучасні проблеми професійної зайнятості у межах українського соціокультурного середовища, переставлено психологічний аналіз можливих причин їх виникнення та шляхи розв'язання. Особливу увагу присвячено психологічному аналізу проблеми свободи вибору людини у процесі професіоналізації. Джерел – 26.

Ключові слова: профорієнтація, психотехніка, професія, свобода вибору, ринок праці.

Постановка проблеми. Проблема професійної зайнятості залишається злободенною темою сучасності, яка так чи інакше стосується кожного громадянина і не може знайти вирішення вже впродовж багатьох років. Робота державних інститутів, які відповідають за працевлаштування населення, залишається неефективною і проводиться, переважно, «на папері». Превентивні заходи знімають лише соціальну напругу, і не вирішують проблему в цілому. З одного боку, існує реальна проблема профіциту трудових ресурсів на ринку праці, яка викликана соціально-економічними факторами розвитку промисловості, з іншого, як не дивно, існує дефіцит кваліфікованих працівників у деяких галузях, причому саме у тих сегментах економіки, які пов'язані з матеріальним виробництвом. Ринок праці має тісний зв'язок з виробництвом, закони життя діяльності якого мають впливати на сферу професійної підготовки працівників, і аж ніяк не навпаки. Для того, щоб не займатися «перенавчанням» трудових ресурсів, необхідно зважено підходити до процесу вибору професії та підготовки людини до цього вибору на певному етапі вікового розвитку. Сенситивність розвитку проявляється у всьому, і вибір професії має відбуватися у найбільш сприятливий для цього період, коли суб'єкт соціальних відносин має достатній потенціал для розвитку у певному напрямі. Соціальна ініціація процесу професійної орієнтації пов'язана з необхідністю допомоги особистості у виборі професії. У процесі виконання професійної діяльності, яка займає більшу частину життя людини, суб'єкт соціальних відносин реалізує ряд базових потреб, які тільки на перший погляд пов'язані з матеріальною винагородою. У трудовій діяльності людина намагається втілити себе, а тому винагорода за неї є настільки цінною, наскільки вона дозволяє працівнику відчувати себе повноцінним суб'єктом праці.

Мета дослідження. Робота присвячена, передусім, аналізу попереднього досвіду у сфері психологічного супроводу профорієнтаційної роботи. Ми спробували визначити, що було предметом пошуку науковців у цій прикладній галузі, і які позитивні напрацювання можна було б використати у сучасних соціокультурних умовах. Значна увага приділяється проблемі диспропорції трудових ресурсів на ринку праці та необґрунтованому статусному позиціонуванню професій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мислительні пошуки філософів різних культурно-історичних періодів розкривали особливий зміст і погляди на працю та її значення для людини у контексті епохи наукової діяльності мислителя. Г. Зіммель зауважує, що праця є основою виробництва матеріальних і духовних цінностей. Людина має можливість, використовуючи свій духовний та фізичний потенціал, передаючи групові та індивідуальні цінності іншим, тому трудовий процес вимагає від працівника їх прийняття на особистісному рівні [15]. Найоригінальнішою стороною філософських пошуків Г. Сковороди є ідея «сродної праці». Він бачив щастя у вільно обраній людиною праці, яка базується на відчутті «спорідненості» до близького серцю заняття. Якщо аналізувати вчення про споріднену працю у широкому контексті філософської спадщини Г. Сковороди, то на перший план виступає його гуманістична спрямованість. Зло в суспільстві виникає тоді, коли люди займаються тим, що не відповідає їхній природі [20]. Якщо працівник вибрав собі професію, працю відповідно до душі, тоді він щасливий та, скоріш за все, досягне успіхів. Людина повинна визначитись, до чого вона прагне, до чого покликає. Страждання і муки, через які вона проходить, виникають від того, що живе всупереч тому, для чого створена.

Економічна концепція К. Маркса, викладена у працях «Критика політичної економіки» та «Капітал», одна з перших порушувала проблеми товарно-грошових відносин і концептуально втілювала погляди на трудовий процес як основу соціально-економічного благополуччя суспільства. Завершуючи шкільне навчання, у випускній праці «Роздуми юнака при виборі професії» (1835) К. Маркс пише: «Головним керівником, який повинен нас скеровувати при виборі професії, є благо людства, наше власне удосконалення. Не варто думати, що ці два інтереси можуть суперечити один одному... Історія визнає тих людей великими, які, працюючи для суспільної мети, самі ставали шляхетними... Тоді ми відчуваємо не ницу, обмежену, егоїстичну радість, а наше щастя належить мільйонам» [16]. У процесі соціально-економічних відносин відбувається взаємний обмін товарами, послугами, у межах яких людина може продавати не лише матеріальні речі, а й власні уміння, фізичну силу, ідеї та винаходи. Згідно поглядів К. Маркса, людські ресурси є своєрідним, особливим видом товару, який має свого «власника», що, відповідно до ранніх філософських вчень про свободу людини, робило особистість об'єктом соціальних відносин. Перехід від феодальних відносин до капіталістичних зумовив спеціалізацію виробництва, яке обмежило можливості розвитку людини. Ф. Шіллер вважав, що поява капіталістичних відносин зумовила постійну боротьбу природних потягів до всебічного та гармонійного розвитку з професійними обмеженнями удосконалювати вузький спектр умінь та здібностей за рахунок загальмування розвитку

інших [23]. Проблема «відчуження праці», її результатів від працівника виникає з появою приватної власності, поділом індивідуальних і колективних інтересів та їх антагоністичністю.

На початку XX ст. відбувається поступовий перехід від моделі «пошуку працівника для професії» до – «пошуку професії для працівника». Це не зводиться до мінімуму строгий соціальний детермінізм професійного вибору суб'єкта праці на певному етапі вікового розвитку, проте збільшує ступінь його свободи: він має право вибирати професію відповідно своїх умінь, потенційних можливостей та бажань [15]. Інтенсивний вплив психотехніки на розвиток психологічної галузі та зокрема психології праці призвів до якісних змін світоглядних уявлень особистості щодо вибору професійного фаху. На початку XX ст. у постреволюційній Російській імперії перекладаються іноземні та видаються ряд вітчизняних фундаментальних робіт з психології праці та психології професійного відбору працівників: М.Д. Левітов «Професійна орієнтація та школа» (1925), Г. Шлізінгер «Психотехніка та наука про виробництво» (1925), О.А. Срманський «Наукова організація праці та виробництва і система Тейлора» (1923). У дослідженнях М.Д. Левітова, проведених у 1923-1924 роках у школах м. Москви, серед 150 випускників лише 52% мали чітку життєву позицію, пов'язану з професійним вибором, інші 48% вагалися у виборі професії, або й взагалі його не мали. Цитовані автором уривки творів учнів на тему «Ким я хочу бути після закінченню школи і чому» ілюструють відмінності уявлень школярів щодо обраної ними професії та свого майбутнього у ньому. Витримка з твору досліджуваного (В.Г., 18 років) є прикладом адаптивної моделі розвитку майбутнього працівника. «Я особисто така людина, що мені все одно у якій галузі працювати, де тільки можливо. У загальному я все що завгодно буду робити, тобто будь яку професію, виключаючи наступне, а саме сидіти дома, і крім того, на шії своїх батьків» [14, с.118]. Великий вклад у розвиток радянської профорієнтації зробила Н.К. Крупська, яка після революції 1917 та громадянської війни займалася проблемами освітньої галузі, зокрема проблемами зайнятості бездоглядних дітей, рідні яких загинули під час військових подій. Вона свого часу ініціювала створення дитячої піонерської організації, побудувала потужну інфраструктуру шкільних та позашкільних закладів первинної професіоналізації: станції, гуртки, спортивні секції, воєнізовані загони, які мали сприяти всебічному розвитку дитини і давали можливість у майбутньому зважено обирати професію [13]. Вона наполягала на ранньому розвитку, поряд з професійними здібностями, інших, які розширюють спектр можливостей людини. Обмеженість умов для розвитку здібностей, концентрація культурно-історичного потенціалу на одній здібності призводять до того, що, цитуючи автора «виростає талановитий художник – корзину з фруктами малює прекрасно», а от щось інше відобразити не може [47, с.108].

Відновлення вітчизняної психологічної галузі після подій 1936 року відбувається у післявоєнний час і пов'язане з розвитком основних виробничих галузей, важкої промисловості та військової галузі. Виникає брак кваліфікованих працівників у групі професій «людина-техніка», що викликало необхідність раціонального й ощадливого використання людських ресурсів. У 50-ті роки XX ст. починається бурхливий розвиток інженерної психології та ергономії. Майже одночасно у провідних психологічних наукових установах СРСР м. Ленінград (Б.Ф. Ломов та А.А. Крилов) та м. Москва (В.П. Зінченко) утворюються лабораторії інженерної психології. Відродження психології праці починається з початком досліджень В.С. Мерліна, Б.Ф. Ломова, К.К. Платонова, В.П. Зінченка, Є.О. Мілеряна.

Посилене фінансування і державна підтримка надається дослідженням, які вирішували нагальні потреби військової галузі, зокрема інтенсивно розвиваються військова та авіаційна психологія. З 1947 року К.К. Платонов починає дослідження індивідуально-психологічних властивостей успішних пілотів та курсантів. Отримані результати були опубліковані ним у праці «Методичні вказівки по вивченню індивідуально-психологічних якостей курсантів та пілотів» (1951). У 1961 році реалізується масштабна експериментальна програма відбору кандидатів на навчання в авіаційні училища, яка складалася з 12 психометричних тестів. Результати отриманих досліджень і досвід, отриманий під час воєнних дій, дозволили визначити основні критерії та процедури обов'язкового професійного відбору курсантів, які офіційно були введені у практику 1964 року [25]. У своєму виступі на XXI Міжнародному психологічному конгресі у Москві (1976) Костянтин Костянтинович Платонов вказує на те, що «...людство із ери стихійного пристосування людини до техніки та професій переходить до проектування не лише їх, але й типів людей, які їм відповідають... робиться спроба створити моделі різних особистостей найближчого майбутнього на основі типізації їх структур» [19, с.197]. Паралельно інтенсивними темпами розвивається космічна психологія, яка вирішувала проблеми професійного відбору пілотів космічних літальних апаратів. Розвиток галузі пов'язують з прізвищами О.П. Нечаєва (займався дослідженнями пізнавальних процесів курсантів пілотних училищ, ввів поняття «коефіцієнт авіаздібностей»), С.Г. Геллерштейна (проводив комплексні дослідження психофізіологічних властивостей пілота, займався проблема просторового сприйняття та відчуття часу), М.М. Добротворського (психогігієна праці пілота). У дослідженні, проведеному Г.С. Костюком у 1963 році, виявилось, що з 2034 старшокласників бажання працювати у сфері матеріального виробництва виявили 55,3 % досліджуваних, у тому числі в сільському господарстві – тільки 5,1%. У інших галузях працювало на той час 15,9% населення, у тому числі у галузі освіти та охорони здоров'я – 11%. Проте старшокласників, які виявили бажання працювати у цих галузях – 44,7%, у тому числі у галузі освіти і охорони здоров'я – 37,5%. На думку Г.С. Костюка, «професійні прагнення юнаків та дівчат пов'язані здебільшого з одержанням вищої освіти. Такі бажання прекрасні, але явно нереальні» [11, с.5].

Тенденція до «типологізації» у психології праці з'являється ще на початку XX ст., яка розвивається та ускладнюється від дослідження окремих професійно-важливих якостей у межах психотехніки (В. Штерн), до пошуку професійно доцільних типів у межах групи споріднених професій, які мають спільний предмет праці (Є.О. Клімов, Дж. Голанд). У роботі «Психологія професійного самовизначення» Є.О. Клімова представлено авторську типологію професій, яка утворена на основі виокремлення сукупності споріднених ознак (середовище, предмет праці, засоби та технології виробництва), які притаманні окремим професіям [9]. Автор виокремлює п'ять типів професій: «людина-природа», «людина-людина», «людина-техніка», «людина-знакова система», та «людина-художній образ». Дослідницьким інструментарієм емпіричного вивчення схильності особистості до окремого типу професій є диференціально-діагностичний опитувальник (ДДО), який використовують у системі профорієнтації та профконсультації випускників ЗОШ.

Ситуація вибору професії є не лише суб'єктно зумовленою, тобто залежною виключно від внутрішніх бажань та світоглядних уявлень суб'єкта вибору. Проблема вибору професії виникає на певному етапі життєвого шляху, залежить від культурно-історичних умов і відбувається під жорстким контролем суспільства. Власне життя «до

професії» є підготовкою до неї. У площині наукових досліджень Б.Г. Ананьєва, О.М. Леонтьєва, Г.С. Костюка, К.К. Платонова іграва та навчальна діяльність вважалися підготовчими відносно професійної, яка займає більшу частину життя людини. В епігенетичній теорії розвитку Е. Еріксона основні особистісні новоутворення (базові елементи особистісної ідентичності), які з'являються в юнацькому віці, пов'язані з професійним розвитком, пошуками себе у певній галузі [26]. В юнацькому віці людині здається, що вона сама вибирає шлях. Вона дійсно його робить, хоча на її вибір впливають попередній досвід, середовище, індивідуально своєрідні умови розвитку, життєва ситуація (І.С. Кон, О.М. Леонтьєв). Іншими словами, «поряд із шляхами, які ми вибираємо, існують шляхи, які вибирають нас» [цит. за 10, с. 213].

Актуальність більшості сучасних досліджень у галузі інженерної психології полягає у перегляді основних методологічних підходів психологічного вивчення професійної придатності суб'єкта праці у професіях, які пов'язані з технічними системами (С.О. Мілерян, Ю.Л. Трофімов, В.О. Моляко). Ускладнення технології виробництва зумовлює «ускладнення» структури особистості працівника, посадові обов'язки якого вимагають її використання. Відповідно, окрему технологію (наприклад, технологію напівавтоматичного зварювання) може освоїти працівник, який володіє специфічними антропометричними та психофізіологічними властивостями, які, як правило, прописані у професіограмі професії. Специфічною особливістю професійного відбору у професіях типу «людина-техніка» є перевірка можливості «довірити» певну технологію чи засіб виробництва, які за нецільового, невмілого використання можуть зашкодити життю і здоров'ю не лише працівника, а й інших людей.

Основна мета профорієнтації – полегшити професійний вибір на певному етапі соціально-вікового розвитку, спрямувати особистісний розвиток суб'єкта праці у певному напрямку. Правильно організована профорієнтаційна робота налаштовує особистість до глибокої рефлексії особистісних якостей, в ході якої вибір професії є похідною від індивідуально-психологічних властивостей суб'єкта праці та соціально-економічних і культурно-історичних умов розвитку суспільства. Ознайомлення з професіями, психологічне вивчення професій, формування реалістичної картини професійного світу передбачає навчити людину вибирати професію «по собі» і для себе (Е.Ф. Зеєр, Е.Е. Симанюк, М.С. Пряжніков).

Функцію проведення профорієнтаційної роботи покладено на шкільні й позашкільні навчально-виховні заклади, центри зайнятості населення, вищі навчальні заклади. Кожна з цих соціальних інституцій виконує власну функцію у процесі вибору професії. Можна відзначити збільшення функціональної ваги «позаосвітніх» соціальних інститутів у процесі профорієнтаційної роботи через специфіку сучасних соціально-економічних умов і загальносвітової глобалізації, які «змушують» шукати себе у професії впродовж усього життя. У зв'язку з розвитком науки, техніки, технологій, суспільного устрою, організації праці, особистої майстерності працівників увесь час відбувається зміна світу професій. Зокрема, зміст праці настільки змінюється, що навіть за старої назви професія виглядає як нова, яку необхідно повторно освоювати або змінювати на іншу [8]. Вибір професії пов'язаний із життєвим шляхом особистості, з її індивідуальними планами. На думку В.П. Зінченка, акт вчинку має набагато менше значення для становлення особистості, порівняно з процесом вибору, підготовкою до вчинку, які потребують значної мужності [5]. Психологічний акт вчинку (В.П. Зінченко, В.А. Роменець), який відбувається у процесі вибору фаху, передбачає певну (і не лише функціональну) психологічну готовність вибирати зважено, з певною мірою відповідальності перед собою й оточуючими, а тому такі життєві події певною мірою плануються [7]. Професійна орієнтація передбачає формування психологічної готовності до трудової діяльності. Її основою є формування диспозиційних рис особистості, які «уможливають» виконання професійної діяльності впродовж тривалого проміжку часу. Готовність до трудової діяльності є передумовою психологічної зрілості особистості. Здатність самостійно та успішно виконувати трудову діяльність свідчить про готовність до професійної діяльності. На думку С.О. Мілеряна, формування загальнотрудова політехнічних умінь у молодшому шкільному та підлітковому віці збільшують адаптивні можливості особистості у майбутній професії [18].

Відносини між членами цивілізованого, високорозвиненого суспільства в ідеалі можна назвати «симбіотичними» та взаємодоповнюючими. Суспільство – це великий, злагоджений організм, завдання якого забезпечити комфорт та безпеку життя кожного. Задоволення окремих потреб особистості залежить не лише від нас, а й роботи інших членів суспільства. У процесі розвитку суспільства професіям надаються статусні характеристики, в основі яких лежали об'єктивні вимоги до її представників, або були пов'язані з їх дефіцитом на ринку праці. Професія – це обмежений, в результаті суспільного поділу праці, вид суспільно-корисної діяльності, який потребує спеціальної підготовки та виконується за винагороду, а також дає людині певний соціальний статус та визнання [21]. Тривалість підготовки до роботи, специфіка виконуваної діяльності, мають об'єктивно визначати статус професії. Наприклад, престижність у всі часи професій «лікаря», «вчителя» пояснюється саме цим [29]. Суспільство штучно регулює кількість представників тих чи інших професій, тримаючи, таким чином, під контролем баланс продуктивних сил. Отримати вищу освіту, яка відповідала рівню «високостатусних» професій мали можливість не усі члени суспільства, а лише ті, хто доклав для цього певних зусиль, довів своє право займатися цією діяльністю, що накладало на особистість додатковий тягар відповідальності. Залежно від того, яким чином змінювався вектор економічної політики суспільства, змінювався попит на представників різних професій, а отже, змінювалась їх популярність та престиж. На початку 90-х. українська економіка потребувала кваліфікованих «юристів», «менеджерів», «політологів» тощо, брак яких вдалося компенсувати впродовж найближчих років незалежності. Те, що відбувається у сучасній системі освіти нагадує рух за інерцією. Держава надала вільний доступ до системи вищої освіти, знизила стандарти відбору та збільшила кількість закладів, які можуть надавати її. Для більшості молоді, а особливо їх батьків, вища освіта стала самоціллю, яка не підкріплена ні внутрішніми можливостями людини займатися обраною професійною діяльністю, ні запитами держави. За даними, які представив у 2008 році І.Ф. Гнібіденко в Україні нараховується близько 351 вищий навчальний заклад III-IV рівня акредитації, порівняно у сусідній Польщі їх всього – 11 [16].

Культурне середовище штучно обмежує можливості професійного розвитку сучасної молоді, створюючи групи «привабливих» та «непривабливих» професій. Більшість студентів не мають адекватного уявлення про рівень розвитку власних професійних здібностей, та чіткої професійної спрямованості. Висновок може бути один – більшість, формуючи власну професійну ідентичність, орієнтуються не на те, що вони можуть і хочуть робити, а на престиж професійно діяльності у суспільстві, що можна означити як нагальну проблему сучасної психології праці. На думку

І.Б.Марченко, головну роль у професійному самовизначенні відіграє профорієнтаційна робота, мета якої – якісна діагностика здібностей та умінь, особистісних якостей майбутніх працівників та спрямування особистості на групу професій, які їм відповідають. На її думку, «Особливістю сучасного ринку праці в Україні поряд із збільшенням кількості незайнятого населення є дефіцит професійних кадрів робочих професій» [63, с.30]. У дослідженні І.Ю.Антоненко було виявлено, що у процесі професійного розвитку студентів вузу та коледжів домінують прагматичні мотиви (реальна можливість отримати професію, можливість працевлаштування, близькість навчального закладу до будинку, престижність навчального закладу), тоді як професійні мотиви займають останнє місце [2]. Обираючи професію своїм дітям, чи спрямовуючи їх до певного вибору, батьки охоче прагнуть «влаштувати» їх до будь-якого вишу, реально розуміючи, що по закінченню знайти роботу за фахом буде важко, а то і неможливо. У 2007 році з 69,9 тис. безробітних на обліку в службі зайнятості України, 39,4 тис. були випускниками вищих навчальних закладів і майже удвічі менше: 15,3 тис. – випускники професійно-технічних навчальних закладів [1].

У наш час культурна регуляція соціального престижу професії відірвана від реальних запитів економіки та ринку праці. Аналізуючи літературу, естрадне мистецтво, кінематограф сучасності, стає зрозумілим, що набагато цікавіше бути «юристом», «бізнесменом», «менеджером», «письменником», «співачом» ніж звичайним «столяром». За результатами дослідження Ігоря Анатолійовича Савченка, проведеного у 2003 році у Російській Федерації, зростає престиж, перш за все, так званих «ринкових професій» – банківський працівник, спеціаліст цінних паперів, брокер, комерсант, менеджер. В гуманітарній сфері найбільшою популярністю користуються професії юриста, психолога, політолога. У той же час, значно знизився престиж робітничих професій – токаря, слюсаря, монтажника [22]. Згідно результатів дослідження ринку праці в Білорусі, проведеного у 2005 році Варшавським центром соціально-економічних досліджень (К. Гайдук, А. Чубрик, С. Парчевская, М. Валевский), було виявлено, що за останні десятиріччя кількість зайнятих у промисловості скоротилася, тоді як у сфері послуг – зросла, зокрема у банківській сфері, освіті, харчовій галузі тощо.

Молоді люди орієнтуються насамперед на зовнішні атрибути – престиж професії, ідентифікують себе з престижною професійною групою. Причетність до «нижчих» робітничих професій знижує рівень їх самооцінки. Сьогодні дуже важко знайти кваліфікованого сантехніка, слюсаря, будівельника, тому, що виконують цю «мало поціновану» роботу, лише ті, хто нічого більше не вміє, або не хоче вміти. Тобто некваліфіковані, нереалізовані «менеджери», «економісти», «програмісти» стають ще менш професійними «столярами», «охоронцями», «продавцями». У нас зникла культура «взаємопоціновування», зникла, існуюча донедавна ідея «рівності і необхідності усіх професій». На думку Ю.В. Котьолової, «... професій немає «першого та другого сорту». У будь якій з них можна працювати творчо, якщо робота приносить задоволення. Разом з тим, задоволення можуть приносити одним людям – одні професії, іншим – інші» [12, с.100].

Висновки. Становлення особистості на різних етапах соціально-вікового розвитку відбувається під строгим контролем суспільства, культури, історичних обставин, які «дають дозвіл на розвиток» окремих типів особистості, представників окремих верств, професійних груп. У певні критичні моменти існування суспільства контроль за розвитком особистості відбувається не лише шляхом поступальної регуляції діяльності окремих соціальних інститутів (у тому числі інститутів професійної соціалізації), а й, як наслідок соціальної бифуркації, у процесі революційних переворотів, масових заворушень. Сучасне суспільство характеризується наявністю протиріч, за яких, з одного боку, відбувається стимуляція здобуття досвіду, а з іншого – протидія [24]. Завдяки цьому вектор розвитку можна контролювати і змінювати у вигідному для суспільства напрямку. З позиції цього, «дозволяючи» чи «забороняючи» доступ до певної інформації, суспільство формує типи особистості, типи носіїв професій та їх чисельність. Доступ до одних видів досвіду є «загальнодоступним» (правила етикету, побутова діяльність), до інших – «закритим» (виготовлення атомної бомби). Як зауважує В.П. Зінченко, «важлива функція культури полягає у створенні ідеальних форм... Культура може притягнути, а може відштовхнути чи не помітити. Іншими словами, між ідеальною і реальною формами існують різниці потенціалів, які й породжують рушійні сили розвитку» [5].

Сучасні умови розвитку суспільства в епоху міжкультурної європейської інтеграції дозволяють середовищу запропонувати людині безліч можливостей розвитку, які максимально враховують природу людини її внутрішній потенціал виконувати певну суспільно-корисну роботу. У сучасних умовах суб'єкт соціальних відносин здатен і має можливість змінюватися, обирати і «приміряти» на себе різні ролі, маски, права, обов'язки. Соціальний консерватизм попередніх років у сфері трудової зайнятості уже не гнітить людину, вона здатна сама вибирати професію, змінювати та шукати себе у ній.

Література

1. *Адрианова В. Е.* Деятельность человека в системах управления (Очерк работы авиадиспетчера.) / В. Е. Адрианова. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 135 с.
2. *Антоненко І.Ю.* Сучасні соціально-психологічні особливості ціннісно-змістового самовизначення учнівської молоді / І.Ю. Антоненко // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / [За ред. С.Д.Максименка] – Т.ХІ, част. 3. – К., 2009. – С.7-16.
3. *Гнибіденко І.Ф.* Ринок освітніх послуг і ринок праці: взаємодія і вплив на професійне навчання та профорієнтацію населення України / І.Ф. Гнибіденко // Ринок праці та зайнятості населення. – К., 2008. – С.14-27.
4. *Зиммель Г.* Избранное. Т. 2. Созерцание жизни / Георг Зиммель. – М.: Юрист, 1996. – 607 с.
5. *Зінченко В.П.* Посох Осипа Манделъштама и Трубка Мамардашвили: к началам органической психологии / Владимир Петрович Зинченко. – М. : Новая школа, 1997. – 335 с.
6. *Кириченко В.В.* Особливості розвитку професійної ідентичності у межах українського соціокультурного середовища / В. Кириченко // Психологічні перспективи. Спеціальний випуск «Психологічні виміри українського соціокультурного простору» / [за ред. М.Слюсаревського, І.Коцана, К.Абульханової та ін.]. – К.: Інститут соціальної та політичної психології, 2011. – С. 68-74.
7. *Кириченко В.В.* Рефлексія дискретності кризових подій життєвого шляху особистості // Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості / [За ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі]. – Київ, 2010. – Том 11. – Вип. 3. – С.132-137.

8. *Климов Е. А.* Развивающийся человек в мире профессий / Евгений Александрович Климов / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Обнинский гор. психол. центр «Детство». – Обнинск : Изд-во «Принтер», 1993. – 57 с.
9. *Климов Е. А.* Психология профессионального самоопределения: учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е. А. Климов. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 304 с.
10. *Кон И.С.* В поисках себя: личность и ее самосознание / Игорь Семенович Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
11. *Костюк Г. С.* Професійне самовизначення як фактор формування особистості / Григорій Костюк // Радянська школа. – 1967. – № 3. – С. 1-8.
12. *Котелова Ю.В.* Очерки по психологии труда / Юлия Владимировна Котелова. – М.: Изд-во Московского университета, 1986. – 120 с.
13. *Крупская Н.К.* О профессиональной ориентации школьников / Надежда Константиновна Крупская. –М. : Просвещение, 1965. – 48 с.
14. *Левитов Н. Д.* Профессиональная ориентация и школа / Н. Д. Левитов. – М. : «Новая Москва», 1925. – 148 с.
15. *Липман О.* Выбор профессии / Отто Липман. – Петроград : Мысль, 1923. – 32 с.
16. *Маркс К.* Размышления юноши при выборе профессии / Карл Маркс // режим доступа до ресурсу – <http://www.marxists.org/russkij/marx/1835/ueber.htm>
17. *Марченко І.Б.* Професійно важливі якості майбутнього робітника: психологічний моніторинг / І.Б.Марченко // Ринок праці та зайнятість населення. – К., 2009. – №3. – С. 30-32.
18. *Мілерян С.О.* Загальнотрудові політехнічні уміння та їх формування / Євгеній Олександрович Мілерян. – К.: «Знання», 1970. – 47 с.
19. *Платонов К. К.* Модель проектируемой личности социальной группы / К. К. Платонов // Тезисы научных сообщений советских психологов к XXI международному психологическому конгрессу. – М. : [б. и.], 1976. – С. 197-200.
20. *Попович М.* Григорій Сковорода: філософія свободи / Мирослав Попович / [художнє оформ. О. Білецького]. – К. : Майстерня Білецьких, 2007. – С. 221-231.
21. *Пряжников Н.С.* Профессиональное и личностное самоопределение / Н.С.Пряжников. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 256с.
22. *Савченко І.А.* Психологические основания профессионального самоопределения старших школьников: Дис. на соиск. уч. степени канд. психол. наук / Савченко Игорь Анатольевич. / Моск. гор. психолого-пед. ун-т. – М., 2003. – 122 с.
23. *Сафрански Р.* Шиллер или открытие немецкого идеализма / Рюдигер Сафрански; пер. с нем. А. Гугнина – М.: «Текст», 2007. – 556 с.
24. *Тихомирова Т. Н.* Интеллект и креативность в условиях социальной среды / Татьяна Николаевна Тихомирова. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2010. – 230 с.
25. *Толочек В.А.* Современная психология труда: учебное пособие / Владимир Алексеевич Толочек. – СПб.: Питер, 2005. – 479 с.
26. *Эриксон Э.* Идентичность: юность и кризис : пер. с англ. / Эрик Эриксон; общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. – 2-е изд. – М.: Флинта: МПСИ, 2006. – 352 с.

REFERENCES

1. *Adrianova V. E.* Deyatel'nost cheloveka v sistemah upravleniya (Ocherk raboty aviadispatchera.) / V. E. Adrianova. – L. : Izd-vo Leningr. un-ta, 1974. – 135 s.
2. *Antonenko I.Yu.* Suchasni sotsialno-psihologichni osoblivosti tsinno-zmlstovogo samoviznachennya uchnivskoYi molodi / I.Yu. Antonenko // Zbirnik naukovih prats Institutu psihologiyi Im. G.S.Kostyuka APN UkraYini / [Za red. S.D.Maksimenka] – T.XI, chast. 3. – K., 2009. – S.7-16.
3. *Gnibidenko I.F.* Rinok osvtnih poslug i rinok pratsi: vzaemodiy i vpliv na profesyne navchannya ta proforlentatsiyu naseleennya UkraYini / I.F. Gnibidenko // Rinok pratsi ta zaynatist naseleennya. – K., 2008. – S.14-27.
4. *Zimmel G.* Izbranno. T. 2. Sozertsanie zhizni / Georg Zimmel. – M.: Yurist, 1996. – 607 s.
5. *Zinchenko V.P.* Posoh Osipa Mandelshtama i Trubka Mamardashvili: k nachalam organicheskoy psihologii / Vladimir Petrovich Zinchenko. – M. : Novaya shkola, 1997. – 335 s.
6. *Kirichenko V.V.* Osoblivosti rozvitku profeslynoYi identichnosti u mezhah ukraYinskogo sotslokulturnogo seredovischa / V. Kirichenko // Psihologichni perspektivi. Spetsialniy vipusk «Psihologichni vimiri ukraYinskogo sotslokulturnogo prostoru» / [za red. M.Slyusarevskogo, I.Kotsana, K.AbulhanovoYi ta In.]. – K.: Institut sotsialnoYi ta politichnoYi psihologiyi, 2011. – S. 68-74.
7. *Kirichenko V.V.* Refleksiya diskretnosti krizovih podly zhittEvogo shlyahu osobivosti // Aktualni problemi psihologiyi: Psihologiya osobivosti. Psihologichna dopomoga osobivosti / [Za red. S.D. Maksimenka, M.V. PapuchI]. – KiYiv, 2010. – Tom 11. – Vip. 3. – S.132-137.
8. *Klimov E. A.* Razvivayuschiy chelovek v mire professiy / Evgeniy Aleksandrovich Klimov / Mosk. gos. un-t im. M. V. Lomonosova, Obninskiy gor. psihol. tsentr «Detstvo». – Obninsk : Izd-vo «Printer», 1993. – 57 s.
9. *Klimov E. A.* Psihologiya professionalnogo samoopredeleniya: uchebnoe posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy / E. A. Klimov. – M. : Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 2004. – 304 s.
10. *Kon I.S.* V poiskah sebya: lichnost i ee samosoznanie / Igor Semenovich Kon. – M.: Politizdat, 1984. – 335 s.
11. *Kostyuk G. S.* Profeslyne samoviznachennya yak faktor formuvannya osobivosti / Grigorly Kostyuk // Radyanska shkola. – 1967. – № 3. – S. 1-8.
12. *Kotelova Yu.V.* Ocherki po psihologii truda / Yuliya Vladimirovna Kotelova. – M.: Izd-vo Moskovskogo universiteta, 1986. – 120 s.
13. *Krupskaya N.K.* O professionalnoy orientatsii shkolnikov / Nadezhda Konstantinovna Krupskaya. –M. : Prosveschenie, 1965. – 48 s.
14. *Levitov N. D.* Pofessionalnaya orientatsiya i shkola / N. D. Levitov. – M. : «Novaya Moskva», 1925. – 148 s.
15. *Lipman O.* Vyibor professii / Otto Lipman. – Petrograd : Myisl, 1923. – 32 s.

16. Marks K. Razmyishleniya yunoshi pri vyibore professii / Karl Marks // rezhim dostupu do resursu – <http://www.marxists.org/russkij/marx/1835/ueber.htm>
17. Marchenko I.B. Profeslyno vazhlyvl yakostl maybutnogo robltnika: psihologichnyy monitoring / I.B.Marchenko // Rinok pratsl ta zaynyatlst naselennya. – K., 2009. – №3. – S. 30-32.
18. Milleryan E.O. Zagalnotrudovl polltehnichnl umlnnya ta Yih formuvannya / Evgenly Oleksandrovich Milleryan. – K.: «Znannya», 1970. – 47 s.
19. Platonov K. K. Model proektiruemoj lichnosti sotsialnoj gruppy / K. K. Platonov // Tezisy nauchnyih soobscheniy sovetskih psihologov k XXI mezhdunarodnomu psihologicheskomu kongressu. – M. : [b. i.], 1976. – S. 197-200.
20. Popovich M. Grigorly Skovoroda: fllosofya svobody / Miroslav Popovich / [hudozhnE oform. O. Billetsogo]. – K. : Maysternya Billetskih, 2007. – S. 221-231.
21. Pryazhnikov N.S. Professionalnoe i lichnostnoe samoopredelenie / N.S.Pryazhnikov. – M.: Izdatelstvo «Institut prakticheskoy psihologii», Voronezh: NPO «MODEK», 1996. – 256s.
22. Savchenko I.A. Psihologicheskie osnovaniya professionalnogo samoopredeleniya starshih shkolnikov: Dis. na soisk. uch. stepeni kand. psihol. nauk / Savchenko Igor Anatolevich. / Mosk. gor. psihologo-ped. un-t. – M., 2003. – 122 s.
23. Safranski R. Shiller ili otkrytie nemetskogo idealizma / Ryudiger Safranski; per. s nem. A. Gugnina – M.: «Tekst», 2007. – 556 s.
24. Tihomirova T. N. Intelekt i kreativnost v usloviyah sotsialnoj sredy / Tatyana Nikolaevna Tihomirova. – M. : Izd-vo «Institut psihologii RAN», 2010. – 230 s.
25. Tolochek V.A. Sovremennaya psihologiya truda: uchebnoe posobie / Vladimir Alekseevich Tolochek. – SPb.: Piter, 2005. – 479 s.
26. Erikson E. Identichnost: yunost i krizis : per. s angl. / Erik Erikson; obsch. red. i predisl. A.V. Tolstyih. – 2-e izd. – M.: Flinta: MPSI, 2006. – 352 s.

Кириченко В.В.

Исторический экскурс и современные взгляды на психологические проблемы профориентации.

В статье представлены основные направления исследований в отрасли психологии профориентации. Осуществлен исторический экскурс развития научных представлений о проблеме профессиональной занятости и выбора профессии. Детально проанализировано исследование в этой отрасли начала XX века в пределах психотехники, послевоенное становление психологии профориентации и современный этап развития этого научно-прикладного направления исследований. Очерчены современные проблемы профессиональной занятости в пределах украинской социокультурной среды, переставлен психологический анализ возможных причин их возникновения и пути решения. Отдельное внимание уделяется психологическому анализу проблемы свободы выбора человека в процессе профессионализации.

Ключевые слова: профориентация, психотехника, профессия, свобода выбора, рынок труда.

Viktor Kirichenko.

Historical excursus and modern views on the psychological problems of career- guidance.

The article presents the main directions of research in the field of psychology of career- guidance. The historical excursus of development the scientific understanding of the problems of professional employment and career choices is done. The researches in this field in the beginning of the twentieth century within the limits of psychotechnics, the postwar formation of psychology of career guidance and modern stage of development of scientific and applied research directions are analyzed in detail. Modern problems of professional employment within the limits Ukrainian social and cultural environment are outlined the, psychological analysis of the possible causes of its appearance and ways of solving is presented. Special attention is paid to the psychological analysis of the problem of person's freedom of choice in the process of gaining professional skills.

Professional choice of person is connected with existential needs of this person. In his work, he realizes his personal needs which are connected not only with the basic needs of man but also with his spiritual development. Career-guidance in practice connected with the labor market. Today, in the labor market is monitored surplus of certain professions because of the unreasonable status positioning of professions. In some branches of economy there is a lack of labor resources due to the fact that these professions are less popular in the community. Society makes a request for separate groups of professions, because the process of career-guidance should take into account not only the personal preferences of the person but also where he will work in the future.

Keywords: career-guidance, psychotechnique, profession, freedom of choice, the labor market.

Кириченко Віктор Васильович – кандидат психологічних наук, викладач кафедри соціальної та практичної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка